

УДК 331.522/582(1-22)(477)

В.А.Ткачук, к.е.н.,
Національний університет біоресурсів та природокористування України,
м. Київ

РЕСУРСНИЙ ДЕФІЦИТ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

У статті досліджуються проблеми відтворення людського потенціалу сільських територій України з точки зору обмеженого ресурсного забезпечення.

В статье исследуются проблемы воспроизводства человеческого потенциала сельских территорий Украины с точки зрения ограниченного ресурсного обеспечения.

In this article research problems of reproduction of human potential of rural territories of Ukraine from the point of view of its limited resources provision.

Ключові слова: людський потенціал, розвиток сільських територій, ресурсний дефіцит, доходи сільського населення.

Сучасний стан розвитку сільських територій України, який в епоху глобальних викликів має ґрунтуватись виключно на інноваційних засадах та системному стратегічному підході, повинен передбачати розвиток людського потенціалу як основної рушійної сили економічного зростання та головної складової національного багатства.

Це означає, що людина, розглядається не лише як об'єкт соціальної політики, але і як суб'єкт, що проводить активні дії стосовно свого здоров'я, освіти, професійної діяльності, особистого розвитку тощо.

Вивчення проблем ресурсного забезпечення розвитку людського потенціалу сільських територій дасть змогу визначити сучасний його стан, основні проблеми та тенденції його розвитку, а також окреслити напрямки державної політики у цій царині.

Теоретичні та прикладні аспекти використання, розвитку і відтворення людського потенціалу знайшли своє відображення ще у давньоєгипетській літературі, у працях мислителів античності Ксенофонта, Платона, Арістотеля, класиків економічної теорії В. Петі, Ф. Кене, А. Сміта, Д. Рікардо, Дж. Міля, В. Каразіна, І. Вернадського, К. Маркса, Ф. Ліста, В. Рошера, В. Зомбарта, М. Вебера, М. Бунге, Д. Піхна, Д. Бела, З. Бжезинського, Р. Коуза, Д Шульца, а також низки сучасних зарубіжних та українських вчених, таких як: В. Адамчук, Ю. Кокін, В. Онікієнко, Р. Яковлев, В. Буланов, М. Долішній, Л. Шевчук, О. Бородіна, О. Грішнова, А. Чухно та інші

Методологічною основою проведеного дослідження є новітні теорії розвитку соціально-економічних систем, людського розвитку, теорія макроекономіки, інституційна теорія. Для оцінки ресурсного забезпечення розвитку людського потенціалу використовувались методи узагальнення, статистичний, табличний, метод наукового абстрагування тощо. Джерелом матеріалів для дослідження слугували дані офіційної статистичної звітності, наукові й інші інформаційні бази даних.

Низький рівень доходів значної частини населення, насамперед мешканців

сільських територій, не забезпечує достатнього ресурсу для індивідуального інвестування в розвиток особистості, здоров'я, освіти, культуру. З цієї точки зору зростає роль державних інвестицій у людський капітал, шляхом розвитку відповідних сфер життєзабезпечення та життєдіяльності, а завданням приватного бізнесу повинна стати відповідна оплата фізичного та інтелектуального ресурсу та створення належних умов праці на підприємствах.

Згідно з Законом України від 15.07.1999 №966-XIV "Про прожитковий мінімум", прожитковий мінімум – це вартісна величина набору продуктів харчування, а також мінімального набору непродовольчих товарів та мінімального набору послуг, які необхідні для нормального функціонування організму людини для задоволення основних соціальних та культурних потреб особистості. Іншими словами, мінімальний споживчий бюджет, що відповідає прожитковому мінімуму, забезпечує відновлювальний характер споживання, а перевищення такого співвідношення, в свою чергу, повинно забезпечувати його розвиваючий характер.

Таким чином, бюджети споживання певною мірою відображають стандарти споживання окремих соціальних груп населення, які відрізняються різним рівнем матеріального добробуту. Доходи бідних верств населення дозволяють їм зводити кінці з кінцями і змушують широко застосовувати власну працю в домашньому господарстві (переважно сільське населення), в той же час коли більш забезпечені верстви намагаються полегшити свою домашню працю і в перспективі придбавати усі необхідні товари і послуги. Це, в свою чергу, формує відповідні зміни у споживчій поведінці тієї категорії осіб, які отримують більш високі доходи, що відображаються у намаганні отримати якісніші послуги, ніж ті, які мінімально гарантовані державою (платна освіта, охорона здоров'я та ін.)

Виходячи з вищесказаного, співвідношення доходів певної соціальної групи до мінімального споживчого бюджету можна розглядати як відповідний індекс відтворення людського потенціалу.

Якщо розрахувати таким чином, галузеві індекси відтворення людського потенціалу (табл. 1), взявши за основу розмір середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в розрахунку на одного штатного працівника можна зробити висновок, що у 2010 році в Україні бюджет розвитку мали працівники, зайняті у сфері фінансової діяльності, промисловості, транспорту і зв'язку та державного управління. Заробітна плата працівників сільського господарства, мисливства і рибальства, а також працівників невиробничої сфери (освіта, охорона здоров'я, культура і спорт) була значно нижче середньої по економіці в цілому. Це дозволяє стверджувати, що працівники цих галузей мали змогу лише на мінімальному рівні відтворювати свій людський потенціал.

Таблиця 1

Розрахунок галузевих індексів відтворення людського потенціалу

Вид діяльності	2010 рік	Індекс відтворення людського потенціалу
Мінімальна заробітна плата, грн.* *	922	1
Усього	2239	2,43
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ним послуги	1430	1,55
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	1787	1,94
Рибальство, рибництво	1191	1,29
Промисловість	2580	2,80
Будівництво	1754	1,90
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку	1874	2,03
Діяльність готелів та ресторанів	1455	1,58
Діяльність транспорту та зв'язку	2726	2,96
Фінансова діяльність	4601	4,99
Операції з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	2436	2,64
Державне управління	2747	2,98
Освіта	1889	2,05
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1631	1,77
Надання комунальних та індивідуальних послуг; діяльність у сфері культури та спорту	2065	2,34

* Для розрахунку взято середню заробітну плату за видами економічної діяльності у 2010 році (в розрахунку на одного штатного працівника, грн.).

** Мінімальний розмір заробітної плати за станом на 1 грудня 2010 року.

Розраховано за: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Таким чином, ті прошарки населення, від роботи яких залежить якість людського потенціалу і не тільки працюючого населення, а й підростаючого покоління, не мають достатньо ресурсів для підвищення свого загальноосвітнього рівня, кваліфікації та повноцінного відпочинку і змушені концентрувати свою увагу на пошуках додаткових джерел доходів.

Не зважаючи на позитивні тенденції останніх років, заробітна плата працівників, зайнятих у сільському господарстві, залишається найнижчою і складає приблизно 60% від середньої в цілому по економіці.

Якщо розглянути показники розподілу населення за рівнем середньодушових доходів, можна зробити висновок, що понад 20% населення знаходяться за межею бідності, тобто не мають змоги відтворювати свій людський потенціал навіть на мінімально необхідному рівні, а інші 40% забезпечують лише просте відтворення людського потенціалу (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл населення України за рівнем середньодушових загальних доходів*

Розподіл населення (%) за рівнем середньодушових загальних доходів у місяць, грн.	2008	2009	2010
до 300,0	0,9	0,5	0,2
300,1-480,0	6,1	4,3	2,0
480,1-660,0	15,0	12,5	6,5
660,1-840,0 ³	19,5	19,0	13,0
840,1-1020,0 ⁴	18,2	18,3	17,0
1020,1-1200,0	12,7	13,9	16,9
1200,1-1380,0	9,3	9,7	12,6
1380,1-1560,0	5,9	6,7	9,1
1560,1-1740,0	3,7	5,1	5,7
1740,1-1920,0	2,6	2,9	4,6
понад 1920,0	6,1	7,1	12,4

* Джерело: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/rozpodil2006_u.htm

Дані табл. 3 свідчать про основні напрямки витрат коштів сільських

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО СЕКТОРА

домогосподарств у порівнянні з міськими. Цілком природно, що за рахунок особистих селянських господарств, сільські домоволодіння значно менше витрачають коштів на продовольчі товари, що в розрахунку на одне домогосподарство в середньому за місяць у 2010 році становило 530,62 грн. Поряд з цим необхідність додаткових витрат на обслуговування особистих селянських господарств на 11% збільшило частку неспоживчих грошових витрат сільських домоволодінь. Важливими чинниками відтворення людського потенціалу є витрати на освіту, відпочинок та культуру, охорону здоров'я. Абсолютні значення та порівняння витрат на вказані цілі у сільській місцевості відносно до міських поселень вказує на мізерну питому вагу у структурі сукупних витрат домогосподарств інвестицій у індивідуальний особистісний розвиток.

Звичайно, по відношенню до населення сільських територій необхідно брати до уваги наявність ресурсу, який надходить від особистого селянського та підсобного господарства, але це на сьогодні свідчить, перш за все, про традиційну вимушеність ведення такого господарства як засобу до виживання.

Таким чином, відсутність умов для розширеного відтворення людського потенціалу в сільській місцевості можна розглядати як загрозу, оскільки низький рівень розвитку людини є гальмом як для інноваційного спрямування економіки, так і для подолання демографічного спаду в країні.

Таблиця 3

*Грошові витрати домогосподарств у містах та сільській місцевості у 2010 році**

Показники	У міських поселеннях, у середньому на місяць на одне домогосподарство, грн.	Структура,%	У сільській місцевості у середньому на місяць на одне домогосподарство, грн.	Структура,%	Відхилення +,-, у сільській місцевості відносно до міських поселень	
					грн.	%
Продовольчі товари	1595,51	53,19	1064,89	47,13	-530,62	-6,06
Непродовольчі товари	642,08	21,39	558,70	24,73	-83,38	+3,34
Послуги	524,72	17,47	206,23	9,13	-318,49	-8,34
Разом споживчі грошові витрати	2762,31	92	1829,82	81	-932,49	-11
В тому числі на						
Охорону здоров'я	94,54	3,15	79,6	3,5	-14,94	+0,35
Відпочинок та культуру	69,03	2,3	21,93	0,97	-47,01	-1,33
освіту	46,75	1,55	24,34	1,07	-22,41	-0,48
Неспоживчі грошові витрати	240,26	8,00	429,19	19	188,93	+11
Всього грошових витрат	3002,57	100	2259,01	100	-743,57	X
Кількість домогосподарств (тисяч)	11788	X	5262,3	X	X	X
Середній розмір домогосподарств (осіб)	2,54	X	2,71	X	+0,17	X
Кількість обстежених домогосподарств	7058	X	3370	X		X
Всього грошових витрат на одного члена домогосподарства, грн	1182,11	X	833,58	X	-348,53	X

*Джерело: Розраховано за матеріалами вибіркового обстеження умов життя домогосподарств за 2010 рік

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок, що сучасне соціально-економічне становище більшості населення України, насамперед мешканців сільських поселень, є реальною загрозою розвитку людського потенціалу і задекларованому інноваційному шляху розвитку економіки і суспільства загалом. Шляхами виходу з ситуації, що склалася, повинна стати радикальна зміна державної політики в наступних напрямках:

- орієнтація на інноваційний розвиток економіки і сільського господарства як способу подолання залежності соціального благополуччя країни від наявності і використання природних ресурсів;
- збільшення кількості високооплачуваних робочих місць і покращення мотивації населення до підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку праці;
- випереджувальні інвестиції у соціальну інфраструктуру та розвиток людини;
- запровадження і перехід на сучасні соціальні стандарти, приведення у відповідність прожиткового мінімуму і реальних доходів та вартості життя, особливо у сільських регіонах;
- збалансований розподіл соціальної відповідальності між державою, бізнесом і населенням при головній ролі держави в забезпеченні мінімальних соціальних гарантій.

Окрім того, важливою є розробка нової парадигми розвитку економіки й економічної теорії, що базується, зокрема, і на біосоціальній концепції менеджменту і мотивації трудової діяльності, яка поряд із необхідністю орієнтації будь-якої економічної діяльності на отримання прибутку передбачатиме справедливий перерозподіл новоствореної вартості та соціальну відповідальність бізнесу.

Список використаних джерел:

1. Аналіз результатів роботи комісії сталого розвитку ООН та вироблені нею рекомендації урядам країн – членів ООН. – К., 2000. – 18 с.
2. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку / В.П. Антонюк. – Донецьк, 2007. – 348 с.
3. Білобров Б. Сталий людський розвиток: напрями реалізації в Україні. – К., 2002. – 36с.
4. Бородин Е. Человеческий капитал, как основной источник экономического роста / Е.Бородин // Экономика Украины. – 2003. – №7. – С.48-58.
5. Грішнова О.А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О.А.Грішнова. – К.: Знання, ТОО, 2001. – 254 с.
6. Калугина З.И. Ресурсный дефицит развития человеческого потенциала как угроза модернизации // Регион: экономика и социология. – 2011. – №1. – С.50-70.
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.